

A Feasibility Study of Criminal Liability of Banks for Granting Credit Facilities and Loans Without Adequate Guarantees

Roya Safari

.A., Department of Economic Law,
Faculty of Law and Political Science,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

Behrouz Javanmard

Assistant Professor, Faculty of
Humanities, Islamic Azad University:
Safadasht Branch, Tehran, Iran

Mohammad Rouhollahi*

M.A., Department of Criminal Law and
Criminology, Faculty of Law and
Political Science, University of Tehran,
Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Iran's banking system plays a decisive and structurally dominant role in the country's economy. In the absence of a fully developed and efficient capital market capable of independently financing large-scale

* Corresponding Author: Mhmdrwhallhy00@gmail.com

How to Cite: : Safari, R., Javanmard, B., & Rouhollahi, M. (2025). A Feasibility Study of Criminal Liability of Banks for Granting Credit Facilities and Loans Without Adequate Guarantees. *Journal of Criminal Law Research*, 14 (53), 1 - 36. <https://doi.org/10.22054/jclr.2026.83944.2733>

productive and commercial activities, banks shoulder the principal responsibility for funding both public and private sectors.

Through the allocation of credit facilities and loans, they effectively determine the flow of liquidity, shape patterns of investment, and influence the distribution of national resources. Their decisions directly affect economic growth, financial stability, and public confidence in the monetary system. This central role means that granting credit facilities and loans is not merely a contractual or managerial matter, but an issue with wider social, economic, and legal implications. Against this backdrop, the present study aimed to examine whether banks can incur criminal liability for granting credit facilities and loans without adequate guarantees, and whether imposing such liability is legally and normatively defensible under Iranian law.

Materials and Methods

The current research adopted a descriptive–analytical approach grounded in documentary analysis. The sources analyzed included statutory provisions, doctrines, and scholarly writings on the criminal liability of banks. The analysis began by tracing the evolution of criminal law from a strictly individualistic system to a modern framework that recognizes the criminal liability of legal persons.

In this respect, the analysis devoted particular attention to Article 143 of the Islamic Penal Code of 2013, which provides that legal entities may be held criminally liable when their legal representatives commit crimes in the name of, or in furtherance of the interests of, the entity. This provision reflects a significant normative shift and provides a legal foundation for assessing the responsibility of banks as corporate actors within the criminal justice system.

Moreover, the study examined several doctrines and theories that justify the attribution of criminal liability to legal persons. In this regard, the identification theory posits that the actions and intent of senior management constitute those of the corporation itself. Accordingly, when individuals functioning as the directing mind of an institution engage in unlawful conduct, their mental state and actions are imputed directly to the entity.

Conversely, the doctrine of superior responsibility emphasizes failures in oversight and control, suggesting that inadequate supervision alone may establish grounds for liability. Finally, the organizational liability model adopts a broader approach by focusing on structural and systemic deficiencies, recognizing that wrongdoing in complex organizations often arises not from isolated acts, but from embedded practices, flawed incentive structures, or compliance failures. These theoretical frameworks were subsequently applied to the context of banking operations, specifically the procedures governing the approval and granting of credit facilities and loans.

Results and Discussion

Under certain conditions, granting credit facilities and loans without adequate guarantees can expose a bank—as a legal entity—to criminal liability. It is important to note that poor judgment or mere economic loss does not inherently constitute criminal conduct. Instead, the threshold for criminal liability is crossed when the granting of unsecured or under-collateralized credit facilities and loans is accompanied by legally relevant fault, such as intentional misconduct, abuse of authority, collusion, or gross negligence that severely jeopardizes protected economic interests.

When authorized representatives (e.g., board members or senior executives) approve such facilities in the bank's name, and their conduct meets the criteria for a criminal offense, the conditions under Article 143 of the Islamic Penal Code of 2013 may be met. In such instances, liability is not limited to individual decision-makers; the bank itself may be held accountable as an independent subject of criminal law.

Moreover, even when individual intent is difficult to establish, organizational failures may provide a separate basis for liability. Systemic issues—such as weak internal controls, ineffective compliance, flawed credit assessments, or the deliberate tolerance of risky lending—often point to broader institutional failings. Modern approaches to corporate criminal liability increasingly recognize that misconduct often stems from structural incentives, managerial culture, or persistent supervisory deficiencies. Consequently, the absence of adequate guarantees may signal deeper shortcomings in governance and risk management, rather than an isolated managerial fault.

Beyond its legal feasibility, the recognition of criminal liability in such cases is supported by strong policy considerations. Deterrence plays a crucial role in financial regulation. Banks operate on the foundation of public trust; their stability and credibility are essential to economic order and social confidence.

The prospect of criminal sanctions—whether fines, restrictions on operations, or other measures—creates a strong incentive for institutions to strengthen compliance frameworks, improve risk assessment procedures, and adhere strictly to professional and legal standards. Furthermore, effective enforcement requires holding entities accountable when individual liability alone would be insufficient. Given the complexity and hierarchical nature of banking structures, identifying a single responsible individual may be difficult.

Limiting prosecution to natural persons may therefore undermine the preventive and compensatory functions of criminal law.

Irresponsible lending practices may also enable broader economic wrongdoing, including embezzlement, corruption, favoritism, and the misappropriation of public resources. In economies where banks dominate financial intermediation, the effects of such conduct extend well beyond private contractual disputes and can erode economic justice. Therefore, recognizing corporate criminal liability aligns with preventive criminal policy and anti-corruption objectives by strengthening accountability within key financial institutions and protecting the integrity of financial governance.

Conclusion

Granting credit facilities and loans without adequate guarantees is not merely a procedural lapse or an administrative irregularity. In the banking sector, guarantees—whether personal (e.g., suretyships) or proprietary (e.g., mortgages and pledged assets)—serve as fundamental safeguards against credit risk, which is widely recognized as one of the most significant risks facing financial institutions. Sound banking practice requires thorough assessment of borrowers' financial capacity, careful evaluation of the sufficiency of collateral, and strict compliance with the regulatory standards governing credit allocation. When banks fail to observe these requirements, they expose not only themselves, but also depositors, shareholders, and the broader economy to substantial harm.

The current study concludes that holding banks criminally liable for granting credit facilities without adequate guarantees is both legally grounded and practically justified under the Iranian legal framework.

The Islamic Penal Code provides a clear doctrinal basis for attributing criminal liability to legal persons when offences are committed in their name or for their benefit.

Keywords: Criminal liability, Banks, Credit facilities, Guarantees, Criminal justification.

امکان سنجی مسئولیت کیفری بانک‌ها در خصوص اعطای تسهیلات بدون اخذ تضمین مناسب

کارشناس ارشد حقوق اقتصادی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

رویا صفری

استادیار دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت، تهران، ایران

بهروز جوانمرد

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

جعفر نظام‌الملکی *

چکیده

صنعت بانک‌داری در ایران به دلیل توسعه ناکافی بازار سرمایه و ناکارآمدی‌های موجود در این بازار، تأمین مالی بلندمدت و کوتاه‌مدت فعالیت‌های اقتصادی را بر عهده دارد. بر این اساس اعطای وام و تسهیلات جزء مهمی از عملیات تأمین مالی هر بانک است. با این حال احتمال عدم بازپرداخت به موقع وام‌ها و تسهیلات باعث ایجاد ریسک اعتباری در بانک‌ها می‌شود و عدم وجود مسئولیت کیفری در این زمینه می‌تواند نتایج نامطلوبی را در عملکرد بانک‌ها به دنبال داشته باشد. پژوهش کاربردی حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با مطالعه اسنادی به تحلیل مبانی مسئولیت کیفری بانک‌ها در خصوص اعطای تسهیلات بدون اخذ ضمانت‌نامه اختصاص دارد. نتایج و یافته‌های این نوشتار نشان داده است که برای اعطای تسهیلات، بانک باید از بازگشت سرمایه خود اطمینان حاصل کند. بدین منظور تضمین می‌کند که در صورت خودداری مشتری از بازپرداخت اصل و زیر و جوه بدهی خود، سرمایه بانک و شعب آن از بین نمی‌رود و چرخه نظام بانکی و عملیات بانکی مختل نخواهد شد. بنابراین در این باب باید تضمین‌های لازم در نظر گرفته شده تا مطالبه‌ها در کوتاه‌ترین زمان و با کمترین آسیب اجتماعی و صول شود. از این رو باید در صورت عدم اخذ تضمین کافی از سوی بانک‌ها، برای آن‌ها مسئولیت کیفری قائل شویم.

کلیدواژه‌ها: مسئولیت کیفری، بانک، اعطای تسهیلات، اخذ تضمین، توجیه کیفری.

مقدمه

با پیشرفت تمدن و گسترش روابط اقتصادی، بنگاه‌های اقتصادی به وجود آمدند. بنگاه‌های اقتصادی که دارای شخصیت حقوقی هستند، خود بر اساس نوع مالکیت نیز به سه دسته دولتی، خصوصی و تعاونی قابل تقسیم هستند که بر مبنای نوع فعالیتی که انجام می‌دهند، به سه دسته خدماتی، تولیدی و بازرگانی تقسیم می‌شوند و با توجه به نوع فعالیت، وظایف مختلفی را بر عهده دارند. بانک‌ها به عنوان یک بنگاه اقتصادی وظیفه اعطای تسهیلات در جهت تأمین سرمایه اولیه برای فعالیت‌های اقتصادی و یا کمک هزینه لازم برای انجام امور ضروری را بر عهده دارند که البته در راستای انجام این وظیفه منفعتی را نیز برای خود کسب می‌کنند. از جمله تسهیلاتی که توسط بانک‌ها به مشتریان اعطا می‌گردد، می‌توان به انجام برخی عقود مشارکتی همانند مضاربه و مزارعه اشاره نمود که بانک به طور مستقیم در سود کسب و کار شریک می‌گردد و در چنین فعالیتی بر خلاف اعطای وام که یکی دیگر از انواع تسهیلات به شمار می‌رود، سود از پیش تعیین شده‌ای وجود ندارد.

بانک‌ها، نقش مهمی در واسطه‌گری دارند و در بازسازی اقتصاد و تأمین ثبات بلندمدت پایداری اقتصاد کلان نقش مؤثری ایفا می‌نمایند (فرهنگ، ۱۳۹۷: ۲۷۰-۲۴۷). بانک‌داری یک فعالیت اقتصادی و تجارتي عام است و ارتباط آن با سیاست‌های دولت و منافع عمومی، امری جدایی ناپذیر است. بانک‌ها ناچار به عملیاتی کردن برخی سیاست‌های اقتصادی دولت مبنی بر پرداخت تسهیلات به اشخاص معرفی شده از سوی سازمان‌های دولتی هستند؛ از طرف دیگر، بانک‌ها به منظور جلوگیری از ورود ضرر باید تسهیلات بانکی به مشتریان خود ارائه بدهند تا از محل سود تسهیلات پرداختی، هزینه‌های خود را تأمین نمایند و به سودآوری نیز دست یابند. بنابراین در نظام بانکی ایران، تخصیص منابع در قالب تسهیلات بانکی یکی از اصلی‌ترین وظیفه‌های بانک‌ها محسوب می‌شود که مطابق مقرره‌های بانکی باید در مقابل آن تضمین‌های کافی اخذ گردد. پیش از اعطای تسهیلات، بانک‌ها باید سه موضوع اساسی را مورد بررسی قرار دهند. یکی از این موضوعات احراز صلاحیت و اعتبار شخص متقاضی دریافت تسهیلات است. موضوع بعدی، عملیات تجاری و ارزیابی طرحی است که بابت آن تسهیلات اعطا می‌شود. در نهایت موضوعی که مورد

بررسی قرار می‌گیرد، اخذ وثیقه‌ها و تضمین‌ها در مقابل اعطای تسهیلات است که این موارد ارکان و شرایط اعطای تسهیلات نام دارند. انحصاری بودن فعالیت بانکی، در عین حال که اختیارات خاصی را به بانک‌ها اعطا می‌کند، مسئولیت ویژه‌ای نیز برای آن‌ها ایجاد می‌نماید. بانک‌ها را می‌توان از سه جنبه اداری، مدنی و کیفری مورد بازخواست قرار داده و دارای مسئولیت دانست. آن‌ها همانند سایر اشخاص حقوقی، در راستای انجام وظیفه‌های خود توان ارتکاب بزه را دارند. از این‌رو، مسئولیت کیفری ناشی از ارتکاب بزه توسط بانک‌ها نیز معنا پیدا می‌کند (کیان، ۱۳۸۹: ۱۰۰-۱).

اصلی‌ترین کارکرد اخذ تضمین، کاهش ریسک اعتباری در بانک‌ها است. ریسک اعتباری دارای اهمیت ویژه‌ای است و بحران‌های نظام بانکی اغلب از عدم کارایی در کنترل و مدیریت ریسک اعتباری ناشی می‌شوند. ریسک اعتباری به زبان ساده، ضرر و زیان بالقوه ناشی از عملکرد طرف قرارداد یا همان قرض گیرنده در انجام الزام‌ها و تعهدهای قراردادی است (آکیزیدیس، ۱۳۹۴: ۷۲). مؤسسه‌های اعتباری به منظور کاهش ریسک عدم بازپرداخت، دستورالعمل طبقه بندی، محاسبه ذخیره و حذف مطالبات مکلف شدند که سازوکارهای اجرائی لازم از جمله ایجاد سامانه اطلاعاتی، وثیقه‌ها، تضمین‌های مرتبط با مطالبه‌ها را اتخاذ نمایند. بنابراین اخذ تضمینات، ریسک عدم بازپرداخت را کاهش می‌دهد.

هم‌چنین، یکی دیگر از کارکردهای مهم اخذ تضمین‌های بانکی، سهولت در وصول مطالبه‌ها است. چنان‌چه تسهیلات گیرندگان، از بازپرداخت بدهی خود به بانک خودداری نمایند، بانک‌ها می‌توانند از محل تضمین‌های نزد خود، مطالبه‌های خود را وصول نمایند. عدم وجود نظام مناسب اعتبارسنجی و ارزیابی مشتریان باعث دشواری در وصول مطالبه‌ها خواهد شد. از این‌رو، ضروری است مؤسسه‌های مالی تسهیلات دهنده از یک رویه عملیاتی ثابت جهت ارزیابی و اعتبارسنجی مشتریان خود پیروی نمایند. با توجه به اهمیت نقش بانک‌ها در چرخه اقتصادی و توسعه کشور و هم‌چنین توزیع سرمایه، پژوهش ذیل با هدف امکان‌سنجی و بررسی توجیهات در رابطه با مسئولیت کیفری بانک‌ها و اخذ تضمینات و با رویکرد توصیفی - تحلیلی درصدد پاسخ به این پرسش است که مسئولیت

کیفری بانک‌ها که خود زیر مجموعه اشخاص حقوقی قرار دارند، در رابطه با عدم اخذ تضمین مناسب هنگام اعطای تسهیلات چگونه توجیه می‌شود؟

۱- ضرورت شناسایی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

در گذشته اتفاق نظر وجود داشت که شخص حقوقی نمی‌تواند مرتکب بزه شود، چون بزه بایستی توسط انسان طبیعی که دارای فکر و شعور است، صورت پذیرد. هم‌چنین استدلال می‌شد شخص حقوقی چون اراده‌اش منبعث از اراده اعضا است، نمی‌تواند مرتکب بزه شود. اما امروزه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی نیز، مانند مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی، به عنوان یک قاعده پذیرفته شده است. این موضوع و کیفر نمودن در صورتی است که وقوع بزه منتسب به شخص حقوقی باشد، زیرا در صورت عدم شناسایی و در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای شخص حقوقی، نمی‌توان در صورت وقوع بزه شخص حقوقی را کیفر نمود که این امر تالی فاسد زیادی را به همراه خواهد داشت.

۱-۱- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قوانین موضوعه

قانون‌گذار ایران برای اولین بار از حیث اهمیت اشخاص حقوقی در ارائه خدمات اینترنتی در ماده ۱۹ قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸، به قاعده‌مند کردن مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی اقدام نمود و آن را به رسمیت شناخت. این اقدام زمینه را برای پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در عموم جرائم، در تبصره ماده ۱۴ و مواد ۲۰ الی ۲۲ و ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی فراهم آورد. پس از تصویب این قوانین، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به صراحت مورد پذیرش قرار گرفت (حبیب زاده، ۱۳۹۶: ۱۰۰). پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی سبب می‌شود تا برخی رفتار بزه‌کارانه را نیز به آن‌ها منتسب کرد و در صورت وقوع بزه و اثبات این امر، آن‌ها را نیز همانند اشخاص حقیقی مشمول کیفرهای ذکر شده در قانون دانست، با این تفاوت که کیفرهای اشخاص حقوقی و اشخاص حقیقی با یک دیگر متفاوت‌اند.

۱-۱-۱- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی

ماده ۲۰ و ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به رسمیت شناخته است. در همین جهت، ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را به صورت عام و کلی پیش‌بینی می‌کند و ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی، شرایط انتساب مسئولیت کیفری را بر می‌شمارد. قانون‌گذار در پذیرش این نهاد و در تنظیم ماده‌های ۲۰ و ۱۴۳ تحت تأثیر قانون کیفری فرانسه بوده است (جعفری، ۱۳۹۹: ۵۱). ضابطه قبول و پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به صورت عام و به طور کلی ذکر شده و بزه‌های قابل ارتکاب توسط اشخاص حقوقی، احصاء نشده است. بنابراین قاعده مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به صورت عام مورد پذیرش قانون‌گذار قرار گرفته است. البته با دقت بیشتر در می‌یابیم که برخی از بزه‌ها توسط اشخاص حقوقی قابل ارتکاب نمی‌باشند. قانون‌گذار ایران بزه‌های مختلف را با عنایت به کیفر آن‌ها در کتاب‌های مختلف قانون مجازات اسلامی تقسیم کرده است و با توجه به این که که حدود در تبصره ماده ۱۴ و ماده ۲۰، در زمره کیفرهای قابل اعمال بر اشخاص حقوقی عنوان نشده، می‌توان این گونه نتیجه گرفت که بزه‌های مستوجب حد از شمول بزه‌های قابل ارتکاب توسط اشخاص حقوقی خارج می‌باشند (رضایی، ۱۳۹۷: ۴۵-۲۵). البته این مسأله با عنایت به ماهیت فردمدارانه بزه‌های مستوجب حد و کیفرهای آن (رجم، شلاق و...) منطقی به نظر می‌رسد. بنابراین در حقوق ایران، قانون مجازات اسلامی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را مقرر می‌کند.

۱-۱-۲- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون جرائم رایانه‌ای

قانون‌گذار در فصل ششم قانون جرایم رایانه‌ای به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی پرداخته است. شاید بتوان گفت مهم‌ترین تمایزی که قانون مذکور در خصوص مسئولیت کیفری ایجاد کرده، به رسمیت‌شناختن مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی است. ماده

۱۹ و ۲۰ قانون مذکور در خصوص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین پرسش‌هایی که در این زمینه مطرح می‌شود، ناظر بر شناسایی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و آثار آن بر مسئولیت اشخاص حقیقی است. آیا قانون‌گذار در پی آن بوده که اصل را بر مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی قرار دهد؟ و یا در پی نفی کردن مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی بوده است؟ به طور قطع پاسخ به این پرسش منفی است، زیرا تبصره ۲ ماده ۱۹ بیان داشته است: «مسئولیت کیفری شخص حقوقی مانع مجازات مرتکب نخواهد بود». بنابراین این امر که قانون‌گذار ماده اول از مبحث ششم قانون جرایم رایانه‌ای را به مسئولیت کیفری اختصاص داده است، دلیلی بر عدم مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی محسوب نمی‌شود.

۱. ماده ۱۹ مقرر می‌دارد: «در موارد زیر، چنان‌چه جرایم رایانه‌ای به نام شخص حقوقی و در راستای منافع آن ارتکاب یابد، شخص حقوقی دارای مسئولیت کیفری خواهد بود:
 - الف) هرگاه مدیر شخص حقوقی مرتکب جرم رایانه‌ای شود.
 - ب) هرگاه مدیر شخص حقوقی دستور ارتکاب جرم رایانه‌ای را صادر کند و جرم به وقوع پیوندد.
 - ج) هرگاه یکی از کارمندان شخص حقوقی با اطلاع مدیر یا در اثر عدم نظارت وی مرتکب جرم رایانه‌ای شود.
 - د) هرگاه تمام یا قسمتی از فعالیت شخص حقوقی به ارتکاب جرم رایانه‌ای اختصاص یافته باشد.
- تبصره ۱- منظور از مدیر کسی است که اختیار نمایندگی یا تصمیم‌گیری یا نظارت بر شخص حقوقی را دارد.
- تبصره ۲- مسئولیت کیفری شخص حقوقی مانع مجازات مرتکب نخواهد بود و در صورت نبود شرایط صدر ماده و عدم انتساب جرم به شخص خصوصی فقط شخص حقیقی مسئول خواهد بود».
- هم‌چنین، ماده ۲۰ نیز اشعار داشته است: «اشخاص حقوقی موضوع ماده فوق، با توجه به شرایط و اوضاع و احوال جرم ارتكابی، میزان درآمد و نتایج حاصله از ارتكاب جرم، علاوه بر سه تا شش برابر حداکثر جزای نقدی جرم ارتكابی، به ترتیب ذیل محکوم خواهند شد:
 - الف) چنان‌چه حداکثر مجازات حبس آن جرم تا پنج سال حبس باشد، تعطیلی موقت شخص حقوقی از یک تا نه ماه و در صورت تکرار جرم تعطیلی موقت شخص حقوقی از یک تا پنج سال.
 - ب) چنان‌چه حداکثر مجازات حبس آن جرم بیش از پنج سال حبس باشد، تعطیلی موقت شخص حقوقی از یک تا سه سال و در صورت تکرار جرم شخص حقوقی منحل خواهد شد.
- تبصره: مدیر شخص حقوقی که طبق بند «ب» این ماده منحل می‌شود، تا سه سال حق تأسیس یا نمایندگی یا تصمیم‌گیری و یا نظارت بر شخص حقوقی دیگری را نخواهد داشت».

نکته دیگری که نیاز به بررسی دارد، مربوط به تناسب مسئولیت‌ها و ارتباط مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی است. همان‌طور که عنوان شد، تبصره ۲ ماده ۱۹ قانون جرائم رایانه، مانعی برای کیفر اشخاص حقیقی به شمار نمی‌آید. البته متن این ماده تا حدی موجب سردرگمی است، زیرا در خصوص ارتباط دو مسئولیت بحثی به میان نیاورده است. با این حال، باید پذیرفت تا زمانی که کسی مسئولیتی نداشته باشد، اعمال کیفر نسبت به وی امکان‌پذیر نیست. بنابراین، تبصره ۲ ماده مذکور به معنای وجود مسئولیت هم‌زمان برای اشخاص حقوقی و اشخاص حقیقی است. بحث درباره ارتباط بین مسئولیت اشخاص حقیقی و مسئولیت اشخاص حقوقی، به اشکال مختلف ارتباط بین این دو مسئولیت خواهد پرداخت. لازم به ذکر است که این دو نوع مسئولیت از یک پیشینه و ریشه مشترک برخوردار هستند و از نقض جدی تعهداتی که به طور عام در مقابل جامعه اتفاق می‌افتد، ناشی می‌شوند (رضوی فرد، ۱۳۹۵: ۴۵-۲۹).

۱-۲- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در مبانی نظری

ماهیت اعتباری اشخاص حقوقی و تمایز آن‌ها با اشخاص حقیقی، از منظر ارکان مختلف مسئولیت کیفری مانعی برای انتساب مسئولیت کیفری به اشخاص حقوقی تلقی می‌شد، اما لزوم حفظ نظم عمومی و انسجام اجتماعی، شناسایی و پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را ناگزیر ساخته است (شاملو و حسینی، ۱۴۰۱: ۱۴۶). از این‌رو برای حل مشکل موانع انتساب مسئولیت کیفری به اشخاص حقوقی، نظام‌های حقوقی گوناگون از جمله نظام حقوقی ایران، راهکارهای متفاوتی را با پذیرش نظریه‌های متفاوت در پیش گرفته‌اند که نظریه‌های مغز متفکر، مسئولیت مافوق و مسئولیت سازمانی از مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌روند. در ادامه پژوهش به هر کدام از این نظریه‌ها و توجه سیاست کیفری ایران پرداخته خواهد شد.

۱-۲-۱- نظریه مغز متفکر^۱

بر اساس این نظریه، فعل و عمل اعضا و نمایندگان اصلی و بلندپایه شخص حقوقی را به عنوان عمل خود شخص حقوقی در نظر گرفته‌اند و از این طریق بزه را به شخص حقوقی منتسب می‌کنند. این نظریه بر دیدگاه فرضی بودن اشخاص حقوقی مبتنی است و برای اشخاص حقوقی بدون واسطه و به شکل مستقل، قائل به مسئولیت کیفری نمی‌باشد. این نظریه مبتنی بر این فرض است که اشخاص حقوقی، از طریق نمایندگان بلندپایه و عالی رتبه خود دست به ارتکاب بزه می‌زنند و از این رو در پی احراز تقصیر کیفری نمایندگان است تا از این راه بتواند آن را به شخص حقوقی منتسب نماید. این نظریه، به نظریه شناسایی هم معروف است (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۰: ۲۳۲).

پیش از این نظریه، مسئولیت کیفری شخص حقوقی در قبال اعمال خدمه، مدیران، کارکنان و اغلب در خصوص بزه‌های بی‌نیاز از رکن معنوی، قابل پذیرش بود؛ با طرح پرونده‌های متعدد که نشان از بزه‌های مهم و نیازمند عنصر معنوی از سوی اشخاص حقوقی بودند و با اتکا به نظریه مسئولیت نیابتی به محکومیت آنان ختم نمی‌شدند، مدل مغز متفکر (شخصیت ثانوی) به وجود آمد تا به گونه‌ای از این مشکل چاره‌گشایی کنند (Minkes, 2008: 69-70). لازم به ذکر است، ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را بر اساس نظریه مغز متفکر، پذیرفته است. به بیان ساده‌تر در سیاست کیفری ایران، در صورت نقض قانون توسط اعضای اصلی و نمایندگان یک شخص حقوقی، خود شخص حقوقی نیز دارای مسئولیت کیفری است.

۱-۲-۲- نظریه مسئولیت مافوق^۲ (کارفرما)

بر اساس این نظریه، اشخاص حقوقی به دلیل رفتارهای هر یک از نمایندگان خود، مشروط بر این که وقوع بزه توسط آن‌ها و در گستره وظایف شغلی و با نیت نفع رساندن به اشخاص حقوقی ارتکاب یابد، مسئول خواهند بود و قصد ارتکاب بزه اشخاص حقوقی به وسیله

^۱The mastermind theory

^۲Respondent superior theory

نمایندگان آن‌ها ظاهر شود. این نظریه ناظر بر مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، به دلیل قصور در اعمال کنترل و نظارت بر نمایندگان است و یکی از مبانی مهم جهت ایجاد و نسبت دادن مسئولیت کیفری به شخص حقوقی است. به موجب این نظریه در مواردی که به دلیل عدم نظارت و کنترل صحیح بر رفتار زیردستان، بزه‌ای به وقوع بپیوندد و یکی از اشخاصی که در شخص حقوقی دارای مقام ارشد و مدیریتی باشد و یا در عدم نظارت یا مدیریت صحیح مقصر شناخته شود، به طوری که ساختار و رویه شخص حقوقی را بتوان در وقوع این بزه مقصر شناخت، شخص حقوقی به دلیل بزه‌های این اعضا مسئولیت کیفری خواهد داشت؛ یعنی علاوه بر این که وجود اهمال در نظارت ضروری است، باید بتوان مجموعه ساختار و رویه‌های شخص حقوقی را به این بزه مربوط دانست.

این نظریه مبتنی بر فرضیه واقعی بودن شخصیت حقوقی است و بر این باور استوار شده که تقصیر کیفری در ساختار، رویه و تصمیمات اشخاص حقوقی نمود پیدا می‌کند. مزیت این نظریه این است که تمامی ارکان شخص حقوقی را وادار به اعمال نظارت کافی بر رفتار زیردستان و ساختار شخص حقوقی می‌نماید (موسوی مجاب و رفیع زاده، ۱۳۹۴: ۱۶۹-۱۴۷). وجه تمایز این نظریه با نظریه قبل در این است که به جایگاه اشخاص و مرتبه اداری آن‌ها برای انتساب مسئولیت کیفری توجه نشده است و لزومی ندارد که شخص از کارمندان و مدیران عالی رتبه باشد. البته این نظریه با محدودیت‌هایی نیز مواجه است. برای مثال، مطابق این نظریه، نخست ضرورت دارد که رفتار کارکنان شخص حقوقی «در چهارچوب وظیفه استخدامی شخص» بوده، یعنی بزه ارتكابی مربوط به شغل و وظیفه باشد. دوم، کارکنان شخص حقوقی بزه ارتكابی را برای تحقق منافع شخص حقوقی، نه در جهت منافع و انگیزه شخصی، مرتکب شده باشند. بر اساس این نظریه، اشخاص حقوقی به مناسبت عملکرد کارکنان خود مسئول هستند، با شرط آن که بزه در حوزه وظیفه‌های استخدامی آن‌ها انجام شده باشد و هم‌چنین، به منظور رساندن انتفاع به شخص حقوقی ارتكاب بیابد و اگر بزه ارتكاب یافته در حوزه مأموریتی شخص مستخدم نبوده و یا به منظور منتفع شدن شخص حقوقی نباشد، نمی‌توان شخص حقوقی را مسئول بزه ارتكابی دانست (Thomas J & Terry M., 2000:p 95).

۱-۲-۳- نظریه مسئولیت سازمانی^۱

نظریه مسئولیت سازمانی بر اساس این اصل استوار است که ارزیابی اشخاص حقوقی نباید بر اساس رفتار و اهداف اشخاص آنها باشد، بلکه باید بر اساس فرهنگ و سیاست سازمانی آنها انجام شود. این نظریه بزه‌های ارتکاب یافته توسط شخص حقوقی را بیش از آن که در شخص یا اشخاصی معین جست و جو نماید، در رویه و خط‌مشی شخص حقوقی ریشه‌یابی می‌کند؛ به عبارت دیگر بر اساس این نظریه مسئولیت کیفری شخص حقوقی، ناشی از فعل یک یا چند تن از اشخاص زیر مجموعه شخص حقوقی نمی‌باشد. لازم به توضیح است که این سخن به این معنا نیست که نظریه مورد بحث، مسئولیت کیفری اشخاص متخلف را کنار می‌گذارد و به اعمال کیفر نسبت به آنها اعتقادی ندارد، بلکه معتقد است تازمانی که ساختار معیوب شخص حقوقی اصلاح نگردد، فشار سازمانی ناشی از نظام جرم‌زا، اعضای شخص حقوقی را به ارتکاب بزه ترغیب می‌کند. نظریه مسئولیت سازمانی، شخص حقوقی را فاعلی مستقل می‌داند و مخاطب حقوق کیفری قرار می‌دهد. بر اساس این نظریه، قاضی پرونده به جای جست و جو در رفتار اشخاص شخص حقوقی، به احراز سیاست و خط‌مشی‌های آن مبادرت می‌ورزد (Celia, 2005:P155).

لازم به ذکر است کشور ایران مبنای نظری مشخصی را برای انتساب مسئولیت کیفری به اشخاص حقوقی اتخاذ نکرده و مظاهری از نظریه‌های مختلف در نظام کیفری ایران قابل مشاهده است اما ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را بر اساس نظریه مغز متفکر، پذیرفته است.

۲- مسئولیت کیفری بانک‌ها

با توجه به مواد قانونی و نظریه‌های فوق می‌توان این گونه گفت که اشخاص حقوقی از جمله بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری در صورت تحقق شرایط، دارای مسئولیت کیفری هستند و به وسیله برخی کیفرهای تعزیری می‌توان آنها را کیفر نمود.

^۱ Organizational responsibility theory

با توجه به ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی، بانک‌ها را می‌توان در کنار کارمندان‌شان مورد کیفر قرار داد و علی‌القاعده نباید تفکیکی میان بانک‌های دولتی و خصوصی باشد. امکان تحقق بزه با توجه به دو شرط ارتکاب توسط نماینده قانونی و یا در راستای منافع شخص حقوقی ایجاد شود، فراهم است. در همین چهارچوب فکری گفته شده است که با توجه به این که بانک‌داری نوعی عملیات تصدی‌گری محسوب می‌شود چنان‌چه مؤسسه اعتباری دولتی نیز مرتکب رفتار بزه‌کارانه‌ای گردد، به عنوان شخص حقوقی دارای مسئولیت کیفری بوده و قابل کیفر است. علاوه بر مسئولیت کیفری بانک، مسئولیت کیفری کارمندان نیز قابل طرح است (جعفری، ۱۴۰۰: ۳۲۸). همان‌طور که برای انتساب بزه‌ها به اشخاص حقیقی احراز شرایط مسئولیت کیفری ضروری است، در مورد اشخاص حقوقی نیز تحقق شرایطی لازم است. قانون‌گذار در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد چگونگی تحقق مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، بیان داشته است: «در مسئولیت کیفری اصل بر مسئولیت شخص حقیقی است و شخص حقوقی در صورتی دارای مسئولیت کیفری است که نماینده قانونی شخص حقوقی به نام و یا در راستای منافع آن مرتکب بزه‌ای شود. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مانع از مسئولیت اشخاص حقیقی مرتکب بزه نیست».

۲-۱- قابل‌انتساب بودن بزه به نماینده قانونی

اشخاص حقوقی خود به تنهایی توانایی ارتکاب بزه را دارا نمی‌باشند و اعمال و تصمیمات آن‌ها به واسطه‌ی افعال کارمندان آن‌ها و اشخاص حقیقی زیر مجموعه آن‌ها صورت می‌پذیرد. اولین شرطی که ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی برای ایجاد مسئولیت کیفری نام برده این است که نماینده قانونی شخص حقوقی مرتکب بزه شود. از مفهوم مخالف این شرط برداشت می‌شود که حتی اگر شخصی به نام و یا در راستای منافع شخص حقوقی مرتکب بزه شود ولی نماینده قانونی آن نبوده و ذی‌سمت نباشد، شخص حقوقی فاقد مسئولیت کیفری است و فقط شخص حقیقی مرتکب کیفر خواهد شد. لازم به ذکر است، صرف وجود نص قانونی نمی‌تواند سبب تعقیب اشخاص اعم از شخص حقیقی یا حقوقی شود. بزه‌کار باید به فعل و یا ترک فعلی که به موجب قانون برایش کیفر تعیین شده نیز

مبادرت ورزد تا مستحق کیفر تلقی شود. بنابراین، باید بین فعل مرتکب و نتیجه بزه کارانه رابطه علت و معلولی (رابطه سببیت) وجود داشته باشد و فعل و یا ترک فعل صورت گرفته، منجر به نتیجه بزه کارانه گردد. افزون بر انجام عمل مادی باید قصد بزه کارانه نیز برای ارتکاب بزه وجود داشته باشد و یا خطایی از مرتکب برای تحقق بزه سر بزند. به عبارت دیگر، برای وجود مسئولیت کیفری باید بتوان بزه را به اراده آزاد و آگاه شخص منتسب نمود (رنجبر، ۱۳۹۵). بنابراین، اشخاص حقوقی وجود عینی و مادی در عالم واقع ندارند تا بتوانند بدین طریق رکن مادی بزه را مرتکب شوند و رکن معنوی (سوءنیت) برای ارتکاب بزه را دارا باشند و حقوق کیفری بر یک رویکرد فردگرایانه مسئولیت اتکا دارد (عبداللهی، ۱۳۸۹: ۱۴۷). از این رو، ارتکاب بزه توسط اشخاص حقوقی به وسیله نمایندگان قانونی آن‌ها صورت می‌پذیرد.

۲-۲- ارتکاب بزه به نام و یا در راستای منافع بانک

در ماده ۱۴۳ قانون مجازات اسلامی دومین شرطی که برای تحقق مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی بیان شده، این است که نماینده قانونی شخص حقوقی، بزه ارتكابی را به نام و یا در راستای منفعت شخص حقوقی انجام دهد. با توجه به متن قانونی از بین دو عبارت «به نام» و یا «در راستای منفعت»، یکی از آن‌ها برای تحقق مسئولیت کیفری برای شخص حقوقی کافی است. مقصود از ارتکاب بزه به نام و یا در راستای بانک این است که مدیران و کارکنان بانک به اعتبار پشتوانه بانک و سمتی که دارا می‌باشند، در راستای وظایف سازمانی خود مرتکب بزه شوند و بزه ارتكابی باید به حساب و در راستای منافع شخص حقوقی باشد. از این رو، کافی است که نماینده شخص حقوقی در راستای منافع وی اقدام نماید. در این صورت شخص حقوقی دارای مسئولیت کیفری خواهد شد (شیرینی، ۱۳۹۳). لذا، در صورتی که نماینده شخص حقوقی در راستای منافع شخصی خود و نه شخص حقوقی، مرتکب بزه شده باشد، شخص حقوقی مسئولیت کیفری نخواهد داشت.

۳- توجیه مسئولیت کیفری بانک‌ها

بانک‌ها هسته اصلی بازار پول در اقتصاد ایران هستند که وظیفه و مسئولیت مدیریت و فراهم کردن نقدینگی و هدایت به سمت فعالیت‌های مولد از جمله فعالیت‌های تولیدی، صنعتی، کشاورزی و... بر عهده آن‌ها است، به طوری که بخش عظیمی از نقدینگی در کشور باید توسط نظام بانکی کشور در جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی هدایت و مورد استفاده قرار بگیرد. نظام بانکی نقش فعالی در رابطه با تأمین نیاز نقدینگی بنگاه‌های تولیدی دارد. این نظام می‌تواند با اعطای تسهیلات بانکی از جمله اعطای وام بانکی و فراهم نمودن نقدینگی لازم برای سایر بنگاه‌های اقتصادی سبب افزایش و تداوم تولید و در نتیجه سبب افزایش و بهبود شاخص اقتصادی در بخش صنعت شود (فتحی آقا بابا، عزیزی و محمودزاده، ۱۳۹۹: ۱۰۲-۷۷). در نظام بانکی ایران، تخصیص منابع در قالب تسهیلات بانکی یکی از اصلی‌ترین وظایف بانک‌ها محسوب می‌شود که ریسک‌های گوناگونی را برای بانک‌ها به وجود می‌آورد. در بین ریسک‌هایی که بانک‌ها با آن مواجه می‌شوند، ریسک اعتباری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، به طوری که بحران‌های نظام بانکی غالباً از عدم کارایی در کنترل و مدیریت ریسک اعتباری ناشی می‌شوند. هم‌چنین، ممکن است در راستای انجام این وظیفه مهم و خطیر که در سلامت نظام اقتصادی تأثیر بسزایی دارد، بانک‌ها مرتکب اشتباهاتی شوند که عدالت اجتماعی را خدشه‌دار کند و یا این که منجر به فساد و گسترش بزه‌های مالی شود. از این‌رو، در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای بانک‌ها به منظور پیشگیری از این موارد بنا به دلایلی ضروری است. به منظور تحلیل دقیق‌تر شناسایی مسئولیت کیفری بانک در خصوص اعطای تسهیلات بدون اخذ تضمین، در ادامه به بررسی برخی از این دلایل خواهیم پرداخت.

۳-۱- مدیریت ریسک^۱

در دنیای امروز، بانک‌ها نقش بسیار مهمی در اقتصاد جهانی دارند. آن‌ها به عنوان نهادهای مالی، اعتبارات و وام‌ها را به صورت گسترده ارائه می‌دهند و در فعالیت‌های تجاری و

^۱ risk management

اقتصادی جامعه نقش حیاتی ایفا می‌کنند. با این حال، همان طور که در سابقه تاریخی بانک‌ها مشاهده شده است، عدم مدیریت صحیح ریسک اعتباری می‌تواند منجر به بحران‌های مالی و اقتصادی شدیدی شود. عدم اطمینان از بازپرداخت، عدم پرداخت تسهیلات اعطا شده به مشتری و عدم توانایی بدهکاران در پرداخت وام‌ها و اعتبارات، ریسک اعتباری است. در تعریف ریسک اعتباری گفته شده که احتمال کاهش یا بی‌ارزش شدن تسهیلات اعطایی به مشتری است. این مسأله به واسطه عدم پرداخت اقساط تسهیلات اعطایی رخ می‌دهد. بنابراین، ریسک اعتباری ناظر بر ایفا نکردن تعهدات به دلیل اجرائی نکردن تسهیلات تعهد شده و یا عدم پرداخت کامل و به موقع مبالغ دریافت شده به عنوان تسهیلات است (جعفری، ۱۴۰۰: ۱۹۱). بدون شک، بانک‌ها به عنوان نهادهای مالی موظف هستند تا ریسک اعتباری را تحت کنترل قرار دهند و سیستم‌ها و فرایندهای مناسبی را برای مدیریت ریسک اعتباری پیاده کنند. عدم مدیریت صحیح ریسک اعتباری در بانک‌ها ممکن است به علت‌های مختلفی بازگردانده شود. یکی از علت‌های اصلی، نقص در سیستم‌ها و فرایندهای داخلی بانک است. بانک‌ها باید سیستم‌های قوی و مطمئنی را برای مدیریت ریسک اعتباری پیاده کنند و به طور مداوم ریسک‌های اعتباری خود را ارزیابی کنند و در صورت لزوم، تغییرات لازم را در سیستم‌ها و فرایندهای خود اعمال کنند. تضمینات در حقوق بانکی به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای مدیریت ریسک اعتباری برای اعطای تسهیلات هستند و برای بانک‌ها اطمینان از بازگشت سرمایه را حاصل می‌کنند. تضمینات از جمله موارد و مباحث مهم در حقوق بانکی می‌باشد، به طوری که برای بانک‌ها اعتماد از برگشت سرمایه را به ارمغان می‌آورد. تضمینات در حقوق بانکی از حیث عینی و شخصی بودن مورد توجه قرار می‌گیرد که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱- تضمینات شخصی^۱

مراد از تضمینات شخصی در واقع همان است که در حقوق مدنی در چهارچوب عقد ضمان در ماده ۶۴۸ قانون مدنی شناخته می‌شود. ضمان، عقدی است که به موجب آن

۱. Personal guarantees

شخصی در مقابل طلبکار و با موافقت او دین دیگری را عهده‌دار می‌شود. ضمان عقدی عهدی، رضایی و تبعی است و هیچ یک از طرفین عقد ضمان نمی‌توانند بدون رضایت یک‌دیگر آن را برهم بزنند. در تضمینات شخصی بر خلاف تضمینات عینی، شخص ضامن نیز می‌تواند معسر گردد و بدین طریق بانک‌ها نمی‌توانند وی را ملزم به اجرای تعهدات خود نمایند، بانک‌ها شرایط هر ضامن را جداگانه بررسی می‌کنند و به عبارتی اعتبارسنجی لازم را به عمل می‌آورند. در این راستا شرایطی نظیر موقعیت اجتماعی و دارایی‌های وی، نداشتن دیون سابق و... که در جهت مدیریت ریسک اعتباری است، باید مورد توجه قرار گیرد (جعفری، ۱۴۰۰: ۴۷۶). تضمینات شخصی جزء تعهدات اصلی قرار می‌گیرند و با هدف اطمینان و توثیق برای متعهدله نسبت به اعتبار متعهد و نیز نسبت به عدم نقض تعهدات و جلوگیری از تخلف او در انجام تعهدات، مورد استفاده قرار می‌گیرند. به طور کلی، ویژگی‌های فردی و کلیه شرایطی که ممکن است بر توانایی شخص در بازپرداخت دیون تاثیرگذار باشد، مدنظر است. در تضمین اشخاص دو معیار اصلی مورد توجه قرار می‌گیرد: الف- ویژگی‌ها و مشخصات فردی متقاضیان مهم‌ترین ملاکی است که در خصوص ایفای تعهدات و اجرای تعهدات قراردادها باید مورد توجه و بررسی قرار گیرد.

ب- دارایی اشخاص که اهمیت بسزایی در ایجاد اعتبار برای اشخاص دارند و نشان‌دهنده استطاعت او در بازپرداخت دیون است (اصفهانی، ۱۳۹۶: ۱۲۱-۱). هرچه شخص از استطاعت مالی بیشتری برخوردار باشد، از اعتبار بیشتری نزد بانک برخوردار خواهد بود و برای دریافت تسهیلات با سختی کمتری مواجه خواهد شد.

۳-۱-۲- تضمینات عینی^۱

تضمینات عینی به اموال و اسناد تقسیم می‌گردد. در تضمینات عینی، حقوق عینی وجود دارد. در تعریف حقوق عینی می‌توان گفت، حقی است که شخص بدون واسطه و مستقیماً نسبت به چیزی پیدا می‌کند و می‌تواند از آن استفاده نماید (کاتوزیان، ۱۳۹۶: ۱۴). از این تعریف می‌توان برداشت نمود، زمانی که این حق برای شخص ایجاد می‌شود، شخص به

۱. Objective guarantees

عبارتی نسبت به دیگران در خصوص آن موضوع حق تقدم پیدا می‌کند. از این‌رو، در تضمینات زمانی که از عینیت نوع تضمین صحبت می‌شود، بانک در مقام شخص حقوقی این حق برایش ایجاد می‌شود تا نسبت به دیگر طلب‌کاران در موضوع آن مال حق تقدم پیدا نماید. بنابراین، در صورت عدم اجرای مناسب سیستم‌ها و فرایندهای مدیریت ریسک اعتباری، بانک‌ها ممکن است به بزه‌های مالی و اقتصادی دست بزنند. برخی از بزه‌های مرتبط با عدم مدیریت ریسک اعتباری شامل تقلب در اظهارنامه‌های مالی، پنهان کردن ریسک‌ها و اعتبارات ناپایدار و استفاده از اعتبارات بدون وجه است. بانک‌ها باید در مورد این بزه‌ها مسئولیت قانونی بپذیرند و کیفرهای مناسب را دریافت کنند و با توجه به آثار زیان‌بار این امر، باید برای بانک‌ها، به عنوان اصلی‌ترین نهادهای مالی، در خصوص عدم مدیریت ریسک اعتباری و اعطای تسهیلات بدون اخذ تضمین مناسب، مسئولیت کیفری را به رسمیت شناخت. شناخت مسئولیت کیفری برای بانک‌ها در این خصوص، می‌تواند از بروز بحران‌های مالی و اقتصادی جلوگیری کند و اعتماد عمومی را حفظ نماید.

۳-۲- قابل شناسایی و در دسترس بودن شخص حقوقی

ساختار اشخاص حقوقی به خصوص بانک‌ها، ساختار پیچیده‌ای است که در این صورت یافتن شخص یا اشخاص حقیقی مرتکب بزه در رابطه با بانک‌ها، امری دشوار است. در چنین حالتی راه مناسب‌تر آن است که مقصر را سیاست اشتباه بانک قلمداد نمود (حبیب زاده و دیگران، ۱۳۹۶: ۷۲). به عبارت ساده‌تر شخصیت حقوقی بانک را مسئول رفتار نامناسب بدانیم، چرا که در صورت پیچیده بودن ساختار شخص حقوقی و عدم شناسایی مرتکب، عدم شناسایی مسئولیت کیفری برای شرکت‌ها و پذیرش مصونیت برای آن‌ها سبب آسیب رسیدن به متضررین و جامعه می‌شود (نیکو منظری، ۱۴۰۳: ۱۲۷). این امر با توجه به این که تعداد زیادی از اشخاص جامعه ممکن است در آینده متضرر از تخلفات شخص حقوقی شوند، امری قابل قبول و منطقی به نظر می‌رسد. علاوه بر این ممکن است در برخی مواقع مقصر شناسایی شود اما به دلایلی سرمایه‌ای در نزد وی شناسایی نشود، اما بر طبق ماده ۸ قانون پنج ساله برنامه هفتم توسعه، بانک مرکزی مکلف است ظرف یک ماه از لازم‌الاجرا شدن این قانون، «سامانه املاک و مستغلات شبکه بانکی» و «سامانه

سهام‌داری شبکه بانکی» را راه اندازی نموده و پس از آن مؤسسه‌های اعتباری مکلفند اطلاعات مرتبط با املاک و مستغلات تحت تملک خود یا املاک و مستغلاتی که مدعی مالکیت بر آن‌ها هستند را به ترتیبی که بانک مرکزی اعلام می‌کند، در «سامانه املاک و مستغلات شبکه بانکی» درج کنند.

هم‌چنین مؤسسه‌های اعتباری مکلفند اطلاعات مرتبط با سهام یا سهم‌الشرکه خود در شرکت‌ها اعم از شرکت‌های بورسی و غیربورسی و اطلاعات مرتبط با سایر سهامداران، املاک، مستغلات، سهام و سایر دارایی‌های متعلق به شرکت‌های مزبور را به ترتیبی که بانک مرکزی اعلام می‌کند در «سامانه سهامداری شبکه بانکی» درج کنند. این موضوع زمینه‌ساز شناسایی راحت‌تر اموال بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری خواهد شد. از طرف دیگر در خیلی از موارد ممکن است، جزای نقدی تعیین شده بسیار زیاد بوده و خارج از توان پرداخت شخص حقیقی باشد، در حالی که دارایی‌ها و اموال شخص حقوقی برای جبران ضرر و زیان ناشی از بزه، تضمین بهتری برای پرداخت خسارت‌های زیان‌دیدگان در آینده است و همین امر موجب دلگرمی برای زیان‌دیدگان و متضررین خواهد بود و سبب می‌شود تا سریع‌تر و راحت‌تر زیان آن‌ها جبران گردد تا این که مسئولیت تنها بر عهده شخص حقیقی باشد.

۳-۳- بازدارندگی و لطمه به اعتبار

بانک‌ها نقش کلیدی در نظم اقتصادی جامعه دارند و هرگونه خلل در عملکرد آن‌ها می‌تواند به اعتبار مالی و اعتماد عمومی ضربه وارد کند. با توجه به نقش ویژه بانک‌ها در ساماندهی نظام مالی و اقتصادی جامعه، در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای بانک‌ها امری حیاتی است. بروز خطاهای استراتژیکی و تصمیم‌های نادرست مدیریتی نه تنها اعتبار و شهرت بانک را تخریب نموده، بلکه سبب ورود ضرر جبران‌ناپذیر به اشخاص نیز می‌شود. این امر در حالی است که شهرت یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین دارایی‌های مؤسسه مالی است و شهرت و برند به عنوان یک دارایی بسیار ارزشمند در برابر رویدادهای منفی بسیار آسیب‌پذیر تلقی می‌شوند. پیامدهای منفی ممکن است روی نام یک بانک اثر منفی بگذارد و برای آن زیان آور تلقی شود (KOJO OHENE, 2017: p7).

بانک‌ها به عنوان نهادهایی که وجوه مردم را مدیریت می‌کنند، باید اعتماد عمومی را جلب کنند، چرا که اعتبار بانک از ارزش‌های محوری است که سبب اعتماد عمومی و مشارکت اقتصادی می‌شود. اعتماد، تحت تأثیر عواملی مانند شهرت بانکی، عملکرد و شرایط مالی جهانی/داخلی، به عنوان یک عامل تعیین‌کننده حیاتی در تصمیم‌گیری مشتری ظاهر می‌شود و ایجاد اعتماد برای افزایش رضایت مشتری و تقویت وفاداری مشتریان نسبت به بانک برای صنعت برای انطباق و ارتقای خدمات مهم است (Cardoso & Cardoso, 2024: p18).

خطاهای بانک نه تنها به اعتبار مالی، بلکه به شهرت اجتماعی آن هم ضربه وارد می‌نماید. وقوع تخلف‌ها و بزه‌هایی که منجر به ایجاد مسئولیت کیفری برای بانک می‌شوند، می‌توانند به شدت اعتماد ایجاد شده را تضعیف نمایند. شهرت بانکی که دچار تخلف‌های متعدد شده است، سبب اعمال مسئولیت‌های کیفری و آسیب جدی به اعتبار آن در بازار مالی و اقتصادی خواهد شد. مسئولیت کیفری به عنوان یک مکانیسم کنترلی عمل می‌کند و با ایجاد الزام‌های قانونی و نظارتی قوی‌تر، بانک‌ها را موظف به رعایت اصول اخلاقی، شفافیت، استانداردهای مالی و حقوقی می‌کند و به این ترتیب اعتماد عمومی نسبت به آن‌ها تقویت می‌شود. این رعایت نه تنها به حفظ شهرت بانک کمک می‌کند، بلکه باعث می‌شود جایگاه آن‌ها در بازار مالی تقویت شود. سرمایه‌گذاران و سپرده‌گذاران معمولاً به بانک‌هایی اعتماد می‌کنند که سابقه پاک و بدون تخلف داشته باشند. اعمال مجازات‌های کیفری بر بانک‌ها می‌تواند برای سایر بانک‌ها نیز هشدار باشد تا با مدیریت صحیح، از آسیب به شهرت خود جلوگیری کنند. مسئولیت کیفری باعث می‌شود، بانک‌ها نظارت‌های داخلی خود را تقویت نمایند. این اقدام نه تنها از تخلف‌ها جلوگیری می‌کند، بلکه به بهبود فرآیندها و کاهش ریسک‌های عملیاتی کمک می‌نماید. نتیجه این اقدام‌ها، افزایش شفافیت و در نهایت افزایش اعتبار بانک در میان مشتریان و نهادهای نظارتی است. از سوی دیگر، اعمال مسئولیت کیفری می‌تواند مدیران و کارکنان بانک را نسبت به رعایت قوانین و مقررات هوشیارتر کند و به عنوان عاملی بازدارنده عمل نماید، چرا که در صورت متوجه شدن مسئولیت کیفری نسبت به بانک، اعتبار آن لطمه دیده

و سبب کاهش جذب سرمایه می‌شود. از این‌رو می‌توان لطمه به اعتبار بانک به منظور بازدارندگی را یکی از علت‌های توجیه‌کننده برای در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای آنان در نظر بگیریم.

۳-۴- حفظ عدالت و کیفر مفسدین و بزه‌کاران مالی

همان‌گونه که گفته شد، بانک نقش مؤثری در رشد شاخص‌های اقتصادی کشور ایفا می‌نماید، اما در راستای انجام این وظیفه مهم و خطیر مسئولیت‌هایی را نیز برای جلوگیری از فساد مالی و اقتصادی، حفظ منافع عمومی، جلوگیری از هدر رفت بیت‌المال برعهده دارد که این مهم به واسطه اخذ تضمین‌های متناسب برای تسهیلات اعطایی توسط بانک‌ها، میسر خواهد شد و در صورت عدم انجام آن، می‌توان مسئولیت کیفری را به آن‌ها نسبت داد و کیفر متناسب با شخص حقوقی را اعمال نمود. البته این کیفر مانع از کیفر شخص حقیقی نخواهد شد. با توجه به کنوانسیون ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۲۰۰۳^۱ که به کنوانسیون مریدا نیز شهرت دارد، می‌توان برای فساد مالی مصداق‌های مختلفی از جمله رشأ، استفاده نابجا از تسهیلات دریافتی، اعمال نفوذ، استفاده غیرمجاز از اموال دولتی، سوءاستفاده از اختیارات و وظایف شغلی، دارا شدن بر خلاف حق، استفاده از رانت، خویشاوند سالاری، اختلاس و پول‌شویی تعیین نمود. بانک‌ها نیز با توجه به نوع فعالیت‌هایی که دارند، امکان ایجاد بستری مناسب برای وقوع بزه‌های ذکر شده بالا و هم‌چنین گسترش فساد دارند. ناگفته می‌توان دریافت که ارتکاب هر یک از این بزه‌ها، نظم جامعه را به شدت تحت تأثیر قرار داده و علاوه بر آن زمینه وقوع انواع بی‌عدالتی‌ها و ارتکاب سایر بزه‌ها را فراهم و ایجاد می‌کند.

از منظر داخلی، مقابله با فساد دو جنبه مجزا و در عین حال کاملاً مرتبط با هم دارد. جنبه نخست، برخورد پیشینی با فساد یا به عبارت دیگر جنبه پیشگیری است؛ اما جنبه دوم رویکرد مقابله و پسینی دارد. اولین جنبه این مقابله مجموعه قواعد و هنجارهای رفتار مطلوب را شامل می‌شود که ناظر بر مجموعه مقرره‌های رفتاری، اعلامیه‌ها و

۱. ایران در تاریخ ۱۳۸۷/۰۷/۲۰ به این کنوانسیون پیوسته است.

دستورالعمل‌هایی است که محیطی عاری از فساد را تداعی می‌کنند. جنبه دوم قوانین و مقرره‌های عمومی یا خاص ضد فساد را شامل می‌شود که با هدف مقرر کردن ابزارهای جبرانی مناسب اعم از مجازات‌ها و جریمه‌های کیفری، قواعد دادرسی و سازوکارهای نهادی برای مقابله با رفتارهای فساد آلودی که در گذشته ارتکاب یافته‌اند، وضع می‌گردند. بسیاری از کشورها به ترکیب هر دو رویکرد متوسل شده‌اند (نیک فر و کریمی، ۱۳۹۵). بنابراین، نمی‌توان بدون این که شخصی دارای مسئولیت کیفری باشد، آن را کیفر نمود. از این رو، در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای بانک امری ضروری است.

۵-۳- پیشگیری از بزه‌های بانکی و اقتصادی

بزه‌های اقتصادی بنا به نظر برخی حقوق‌دانان رفتارهای برنامه ریزی شده یا سازمان یافته توأم با حيله و تقلب هستند که با هدف تحصیل پول یا مال یا عدم پرداخت وجه یا خسارات و یا تحصیل امتیازهایی در حین فعالیت‌های شغلی ارتکاب می‌یابند (Benson & Simpson, 2008:p11). بزه‌های اقتصادی، بزه‌ای نیست که به طور حتم ویژگی اقتصادی داشته باشد، بلکه بزه‌ای است که آثار و پیامدهای سوء اقتصادی دارد. به عبارت دیگر صرف داشتن آثار سوء اقتصادی برای یک بزه کفایت می‌کند تا در زمره بزه‌های اقتصادی قرار بگیرد. برخی نویسندگان معتقدند بزه‌های اقتصادی به رفتارهای بزهکارانه‌ای اطلاق می‌شود که موجبات زیان به نظام تولید، توزیع و مصرف را فراهم می‌سازد (احمر میاندوآب، ۱۴۰۲: ۵). از جمله آثار مهم اجتماعی و اقتصادی بزه‌های بانکی و اقتصادی، انتقال قدرت اقتصادی از بازار، دولت و شهروندان به بزه‌کاران و سازمان‌های بزه‌کارانه است تا جایی که در صورت گسترش این بزه‌ها در جامعه و عدم مبارزه جدی با آن‌ها و افزایش قدرت بزه‌کاران در حوزه بانکی، به نوعی دولت تحت کنترل آن‌ها قرار می‌گیرد (بیگی، بیگی و احدی، فاطمه، ۱۴۰۰: ۷۶). بنابراین، آسیب پذیری اقتصاد و نظام بانکی کشورها بر اثر بزه‌های بانکی، یکی از مباحث مطرح در دنیای کنونی است و یکی از چالش‌های فراوری مقابله با بزه‌های بانکی در ایران، ناشناخته ماندن پیامدها و آثار زیان بار این بزه‌ها است. از این رو شناسایی و تعیین مسئولیت کیفری برای بانک‌ها از اهمیت بسزایی برخوردار است، زیرا این موضوع می‌تواند به پیشگیری از نقض قوانین و حفظ نظم و امنیت

جامعه کمک نماید. پیشگیری از وقوع بزه‌های بانکی و به تبع آن بزه‌های اقتصادی و نقض قوانین، هزینه کم‌تری را تحمیل خواهد کرد و دیگر لازم نیست که برای رسیدگی قضایی زمان و نیروی انسانی صرف شود. هم‌چنین، ممکن است به دلایلی پس از سوءاستفاده از بیت‌المال، نتوان سرمایه از دست رفته را به چرخه اقتصادی بازگرداند. از طرفی کیفرها دارای اهداف مشخصی می‌باشند که یکی از این اهداف رعب‌آوری و ترساندن است و این رعب‌آوری بزهکاران احتمالی را از افکار بزه‌کارانه منصرف خواهد کرد و این‌گونه پیشگیری عمومی صورت می‌گیرد (اردبیلی، ۱۴۰۱: ۳۰). از طرفی بزه‌های بانکی پدیده‌ای پیچیده و خطرناک‌اند که شناسایی بزه‌کاران در آن‌ها دشوار است و پیشگیری از آن نیز مستلزم تبیین سازوکارهای ویژه می‌باشد. در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای بانک‌ها موجب پیشگیری از ارتکاب بزه خواهد شد و بزه‌کاران بالقوه را از ارتکاب بزه باز می‌دارد (صالحی و الوان‌ساز، ۱۳۹۸: ۱۵۲-۱۴۱). این‌گونه می‌توان توجیه کرد که در نظر گرفتن مسئولیت کیفری برای بانک می‌تواند باعث جلوگیری از نقض قوانین و فساد مالی باشد که این پیشگیری از بزه‌های بانکی به روش‌های پیشگیری کیفری و غیر کیفری امکان‌پذیر است.

پیشگیری کیفری از بزه از طریق استفاده از ابزارهای حقوق کیفری اعمال می‌شود که برای این امر نیازمند وجود مسئولیت کیفری می‌باشد. پیشگیری کیفری شامل اقدام‌هایی است که به وسیله ارعاب، ناتوان‌سازی و بازپروری به پیشگیری از ارتکاب بزه در حوزه بانکی می‌پردازند. پیشگیری قضایی یا کیفری، به تداعی بخش گام‌های آغازین در تاریخ حقوق کیفری اشاره دارد که با استفاده از خصوصیات بازدارندگی و ارعابی کیفر، به مقابله با وقوع بزه و پیشگیری از آن در سطح فردی و جمعی می‌پردازد. با توجه به بند پنجم اصل ۱۵۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که «اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع بزه و

۱- اصل ۱۵۶: قوه قضاییه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسئول تحقق بخشیدن به عدالت و عهده‌دار وظایف زیر است:

۱. رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعديات، شکایات، حل و فصل دعاوی و رفع خصومات و اخذ تصمیم و اقدام لازم در آن قسمت از امور حسیه که قانون معین می‌کند.
۲. احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع.

اصلاح بزه کاران» را از وظایف قوه قضاییه قرار داده است. پیشگیری کیفری از بزه‌های مرتبط با نظام بانکی ممکن است در عرصه قانون‌گذاری یا قضائی باشد (جعفری و ثروتی بی‌نیاز، ۱۴۰۱: ۲۴۸-۲۲۷). در عرصه قانون‌گذاری در خصوص بزه‌های مرتبط با نظام بانکی باید ضعف و کاستی‌های قانون را شناخت و به آن پی برد و از طریق تطبیق با حقوق سایر کشورها، این کاستی‌ها را رفع نمود. در عرصه قضایی نیز که توسط ارگان‌های قضایی و دادگستری هر کشور انجام می‌شود، سعی بر این است که با استفاده به‌جا و مناسب از کیفرها و ضمانت‌های اجرایی کیفری مؤثر بر بزه کاران، زمینه ارباب از بزه‌ها و پیشگیری از آن‌ها را فراهم آورد. متصدیان امر قضا باید با دخیل نمودن دیدگاه‌های تخصصی به ویژه در بزه‌های مرتبط با نظام بانکی، موجب جلب اعتماد عمومی به دستگاه قضا گردند و از به خطر افتادن منافع جمعی جلوگیری نمایند، زیرا در غیر این صورت اعتبار کلی احکام قضایی از بین رفته و باعث تقلیل انگیزه اشخاص در پرهیز از بزه خواهد شد.

نتیجه

امروزه بانک‌ها به‌عنوان مهم‌ترین بنگاه‌های اقتصادی یکی از ارکان مهم در نظام مالی کشور محسوب می‌شوند و با اعطای تسهیلات و اعمال سرمایه‌گذاری نقش مهمی در نظام پولی کشور و ارتقا سطح سرمایه‌گذاری ایفا می‌نمایند. بانک‌ها هسته اصلی بازار پول در اقتصاد ایران می‌باشند که وظیفه و مسئولیت مدیریت و فراهم کردن نقدینگی و هدایت به سمت فعالیت‌های مولد از جمله فعالیت‌های تولیدی، صنعتی، کشاورزی و... بر عهده آن‌ها می‌باشد، به طوری که بخش سترگی از نقدینگی در کشور باید توسط نظام بانکی کشور در جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی هدایت و مورد استفاده قرار بگیرد. نظام بانکی می‌تواند با اعطای تسهیلات بانکی از جمله اعطای وام بانکی و فراهم نمودن نقدینگی لازم برای سایر بنگاه‌های اقتصادی سبب افزایش و تداوم تولید و در نتیجه سبب

۳. نظارت بر حسن اجرای قوانین.

۴. کشف جرم و تعقیب مجازات و تعزیر مجرمین و اجرای حدود و مقررات مدون جزائی اسلام.

۵. اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین.

افزایش و بهبود شاخص اقتصادی در بخش صنعت و کشاورزی شود. امروزه همه تجار از جمله بانک‌ها برای تضمین تعهدهای طرف قرارداد خویش به شیوه‌های مختلفی متوسل شده‌اند، به طوری که با وثیقه گرفتن اسناد تجاری مانند چک، سفته، سپرده‌های بانکی و اسناد بهادار، منافع خویش را تضمین می‌نمایند. قراردادهای اعطای تسهیلات بانکی باید دارای تضمین‌ها و وثیقه‌های کارآمد باشد، زیرا جهت بهبود ساختار نظام حقوقی باید فرایند اعطای تسهیلات با ریسک کمتری انجام گردد. بانک‌ها در فرایند اعطای تسهیلات باید به گونه‌ای عمل کنند که از بازگشت سرمایه خود اطمینان حاصل نمایند. به همین منظور باید از تسهیلات گیرندگان تضمین‌ها و وثیقه‌های مناسب دریافت نمایند تا در صورتی که مشتری از بازپرداخت اصل و فرع بدهی خود امتناع کرد، سرمایه بانک به همراه فروعاتش تلف نشود و اختلالی در چرخه نظام بانکی و عملیات بانک‌داری ایجاد نگردد. اعطای وام‌های کلان با تضمین‌های نامتناسب منجر به بزه‌هایی نظیر اختلاس از بیت‌المال و سایر فسادهای مالی خواهد شد که این اعمال مصداق خیانت در امانت می‌باشد و قانون‌گذار برای آن‌ها کیفر تعیین کرده است. از همین رو، بایستی تضمین‌هایی در نظر گرفته شود تا در کوتاه‌ترین زمان و با کم‌ترین آسیب اجتماعی مطالبه‌ها وصول گردد. از آنجائی که در بیشتر موارد اعطای تسهیلات بدون اخذ تضمین‌های کافی با همکاری بانک‌ها اتفاق می‌افتد، مسئولین بانکی در هر رده و مقامی در این باره مسئولیت کیفری داشته و می‌بایست نسبت به آن آگاه باشند. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی نیز به صورت عام، در کلیه بزه‌ها در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به رسمیت شناخته شده است، از این رو می‌توان برای بانک نیز به عنوان یک شخص حقوقی به طور مستقل مسئولیت کیفری در نظر گرفت. هم‌چنین این موضوع در وهله نخست منجر به حفظ اعتماد مشتریان، سبب نظارت بیشتر منطقه و سرپرستی و حتی ستاد مرکزی بر شعب و کارمندان شده و باعث پیشگیری از بزه توسط آن‌ها می‌شود و در مرحله بعد، باعث پاسخ‌گویی بیشتر گردیده، زیرا بانک به عنوان یک شخص حقوقی قابل شناسایی و در دسترس است و هم از اعتبار و سرمایه کافی برخوردار می‌باشد که توان پاسخ‌گویی به ضرر و زیان مردم را دارد.

پیشنهاها

الف. ایجاد مسئولیت کیفری برای بانک‌ها به خاطر عدم اطلاع رسانی به دستگاه‌های امنیتی مانند بخش امنیت اقتصادی وزارت اطلاعات و یا پلیس امنیت اقتصادی فراجا در خصوص درخواست کنندگان تسهیلات سنگین بانکی به منظور بررسی صحت و درستی فعالیت‌های اقتصادی اعلام شده از سوی درخواست کنندگان برای دریافت تسهیلات.

ب. رصد فعالیت‌های اقتصادی درخواست کنندگان تسهیلات از آغاز درخواست تا زمان پرداخت دیون و رفع تعهدها به منظور پیشگیری از اعلام فعالیت‌های اقتصادی صوری و یا پیشگیری از تبانی بانک‌ها با دریافت کنندگان تسهیلات و صدور اسناد اعتباری خالی از وجه.

پ. همکاری بین بانک‌ها در نقاط مختلف کشور و هم‌چنین استفاده از کارشناسان متعمد به منظور بررسی حضوری ارزش واقعی وثیقه و مال مرهونه نزد بانک برای ارائه تسهیلات به درخواست کنندگان. از این‌رو نباید تنها به بررسی ارزش وثیقه‌ها از روی اسناد ارائه شده توسط درخواست کنندگان اکتفا نمود، زیرا امکان ارائه اسناد جعلی و صوری برای نشان دادن ارزش بیشتر از ارزش واقعی وثیقه مرهونه نزد بانک وجود دارد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Roya Safari

<https://orcid.org/0009-0000-7038-9806>

Behrouz Javanmard

<https://orcid.org/0000-0001-7851-6064>

Mohammad Rouhollahi

<https://orcid.org/0009-0006-0058-5565>

منابع

اردبیلی، محمدعلی. حقوق جزای عمومی ۳. ویرایش چهارم چاپ ۲۶، تهران: نشر میزان، ۱۴۰۱.

جعفری، امین. حقوق بانکی (بایسته‌های حقوق بانکی)، تهران: سهامی انتشار، ۱۴۰۰.

جعفری، امین. حقوق بانکی (کارکرد بانکی)، تهران: سهامی انتشار، ۱۴۰۰.

- جعفری، امین. حقوق بانکی (مدیریت بانکی)، تهران: سهامی انتشار، ۱۴۰۰.
- جعفری، امین. مبانی حقوق کیفری کسب و کار، چاپ اول، تهران: سمت، ۱۳۹۹.
- زنگباری، ناصر. حقوق بانکی، جلد دوم، تهران: جنگل، ۱۳۹۵.
- عبداللهی، اسماعیل، درس‌هایی از فلسفه کیفری: درآمدی بر مسئولیت کیفری بدون تقصیر در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۸۹.
- کاتوزیان، ناصر. دوره مقدماتی حقوق مدنی (اموال مالکیت)، تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.
- میرمحمدصادقی، حسین، مترجم. تحلیل مبانی حقوق جزای عمومی، تهران: جنگل، ۱۳۹۰.
- آکیزی‌دیس، یونیس؛ خاندلوال، سونیل کومار، مدیریت ریسک مالی در بانکداری و مالی اسلامی، ترجمه مهدی صادقی شاهدانی و حسین محسنی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۴.
- نیکو منظری، امین. اصول حاکم بر مجازات اشخاص حقوقی، تهران: دور اندیشان، ۱۴۰۳.

مقاله

- احمر میاندوآب، «حامد. بررسی جرائم بانکی و جرائم اقتصادی و اقدامات پیشگیرانه»، دومین کنفرانس ملی تحولات نوین در مطالعات مالی اقتصادی و حسابداری، (۱۴۰۲).
- بیگی، حسین؛ بیگی، جمال؛ احدی، فاطمه، «راهبرد نگاری جرائم بانکی در سیاست گذاری های پولی و بانکی»، فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی، دوره ۱۱، شماره ۳۸، ۸۳-۶۰.

- حبیب زاده، محمد جعفر. صابر، محمود و سمیعی زنوز، حسین، «مسئولیت کیفری مؤسسه‌های اعتباری در حقوق ایران»، مجله حقوقی دادگستری، ۸۱، ۱۰۰ (۱۳۹۶)، ۹۱-۶۷.

JLJ.2017.30582/۱۰,۲۲۱۰۶

- رضوی فرد، بهزاد. موسوی، سید نعمت اله. «مسئولیت کیفری در فضای سایبر در حقوق ایران»، پژوهش حقوق کیفری، ۵، ۱۶ (۱۳۹۵)، ۴۵-۲۹. ۲۲۰۵۴/۱۰,۲۲۱۰۶ jclr.2016.6753

شاملو، باقر. حسینی، مهدی. «انتساب مسئولیت کیفری به اشخاص حقوقی در حقوق کیفری ایران و فقه امامیه»، دوفصلنامه علمی فقه میان رشته‌ای فقهی، ۱۱، شماره ۱ (۱۴۰۱) ۱۴۶-۱۲۳.

IRJ.2022.76398/۱۰,۳۰۴۹۷

فتحی اقا بابا، محسن. عزیزی، خسرو. محمودزاده، محمود. «اثر تسهیلات بانکی بر رشد ارزش افزوده صنعت، خدمات، کشاورزی، ساختمان و مسکن»، فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، ۱۴، ۲

ECO.2020.674218/۱۰,۳۰۴۹۵.۷۸-۷۹، (۱۳۹۹)

فرهنگ، امیرعلی. «سرمایه بانک، ریسک نقدینگی و اعتباری در بانک‌های ایران»، فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد، ۵، ۴ (۱۳۹۷)، ۲۷۰-۲۴۷.

موسوی مجاب، سید درید. رفیع زاده، علی. «دامنه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی»، پژوهش حقوق کیفری، ۴، ۱۳ (۱۳۹۴)، ۱۶۹-۱۴۷.

jclr.2016.2408/۱۰,۲۲۰۵۴

نیک‌فر، سینا. کریمی، قوام. «بررسی راهکارها و روش‌های نوین حقوقی مبارزه با فساد مالی در بانک‌ها»، مقاله ارائه شده در کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی، حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم (شیراز)، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۵.

پایان نامه و رساله:

اصفهانی، امیرنصر. «تعدد تضامین در اعطای تسهیلات بانکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۶.

رنجبر، طیب، کیفر شرکت‌های تجاری و پیامدهای اقتصادی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق، ۱۳۹۵.

رضایی، جواد. «شخصیت حقوقی سازمان‌ها و احکام مربوط، با توجه به فتاوی مقام معظم رهبری»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، ۱۳۹۷.

شیرینی، ریحانه. «بررسی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه قم، ۱۳۹۳.

کیان، ولی. «تضمینات تسهیلات بانکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشگاه قم، ۱۳۸۹.

References

Books

Thomas J, Gardner.Terry M, Anderson.*Criminal Law*,12th Edition.New York: Wadsworth, 2000.

Christopher,Harding. *Criminal Enterprise: Individuals, Organizations and Criminal Responsibility*, UK: Willan Publishing,2007

Celia, Wells. *Corporate Criminal Responsibility*. London: Research Handbook on Corporate Responsibility.2005.

Benson .Michael & simpson ,sally (2008), *white-collar crime: An opporatanity perspective* , New York :Routlegde.

Articles

Gobert, Johnson.‘*The Evolving Legal Test of Corporate Criminal Liability*’ *Corporate and White-Collar Crime*,2008,pp.61-80.

Cardoso, António & Cardoso, marta. “Bank Reputation and Trust: Impact on Client Satisfaction and Loyalty for Portuguese Clients”, *journal of risk and financial management*, 2024.

Thesis and Dissertations

Kiriston, Wong. *Development of Corporate Criminal Liability*, A Dissertation Submitted in Partial Fulfilment of Requirement of the Degree of Bachelor of Law (Honours) at the Univerity of Otago,2012.

KOJO OHENE, RICHMOND. *EVALUATING THE EFFECTS OF CYBERCRIME AND INFORMATION SECURITY BREACHES ON THE REPUTATION OF BANKS IN UGU MUNICIPALITY*, DEPARTMENT OF BUSINESS STUDIES, MANAGEMENT COLLEGE OF SOUTHERN AFRICA (MANCOSA), 2017.

Translated References into English

- Abdollahi, E, “Lessons from Criminal Philosophy: An Introduction to Criminal Liability Without Fault in the Legal Systems of Iran and England”, Tehran: Khorsandi Publications, 2010. [In Persian]
- Akizidis, E; Khandelwal, S, K. “Financial Risk Management in Islamic Banking and Finance”, translated by Mehdi Sadeghi Khabideni and Hossein Mohseni, Tehran: Imam Sadegh University, 2015. [In Persian]
- Ardebili, M. A. “General Criminal Law 3”. Fourth edition, 26th edition, Tehran: Mizan Publishing House,(2022).[In Persian]
- Jafari, A. “Banking Law (Banking Function)”, Tehran: Sahami Publishing, 2021. [In Persian]
- Jafari, A. “Banking Law (Banking Law Requirements)”, Tehran: Sahami Publishing, 2021. [In Persian]
- Jafari, A. “Banking Law (Banking Management)”, Tehran: Sahami Publishing, 2021. [In Persian]
- Jafari, A. “Fundamentals of Business Criminal Law”, First Edition, Tehran: Samt, 2021. [In Persian]
- Katouzian, N. “Introductory Course in Civil Law (Property)”, Tehran: Mizan Publishing, 2017 . [In Persian]
- Mirmohammad Sadeghi, H, translator. “Fundamental Analysis of General Criminal Law”, Tehran: Jangal, 2011. [In Persian]
- Niko Manzari, A. “Principles Governing the Punishment of Legal Entities”, Tehran: Durandishan, 2024. [In Persian]
- Zangibari, N. “Banking Law”, Volume 2, Tehran: Jangal, 2016. [In Persian]

Ahmar Miandoab, H. "Investigation of Banking Crimes and Economic Crimes and Preventive Measures", Second National Conference on New Developments in Financial, Economic and Accounting Studies, (2023). [In Persian]

Beigi, H; Beigi, J; Ahadi, F. "Strategizing Banking Crimes in Monetary and Banking Policies", Quarterly Journal of Strategic Studies in Public Policy, Volume 11, No. 38, 60-83.[In Persian]

Farhang, A, A. "Bank Capital, Liquidity and Credit Risk in Iranian Banks", Quarterly Journal of Applied Economic Theories, 5, 4 (2018), 247-270.[In Persian]

Fathi Agha Baba, M. Azizi, Kh. Mahmoudzadeh, M. "The Effect of Banking Facilities on the Growth of Value Added in Industry, Services, Agriculture, Construction and Housing", Quarterly Journal of Economic Modeling, 14, 2 (2010), 78-79. 10.30495/ECO.2020.674218[In Persian]

Habibzadeh, M. J. Saber, M and Samiei-Zanooz, H, "Criminal Liability of Credit Institutions in Iranian Law", Justice Legal Journal, 81, 100 (2017), 91-67. 10.22106/JLJ.2017.30582[In Persian]

Mousavi Mojab, S, D. Rafizadeh, A. "Scope of Criminal Liability of Legal Entities in the Islamic Penal Code", Criminal Law Research, 4, 13 (2015), 147-169. 10.22054/jclr.2016.2408[In Persian]

Nikfar, S. Karimi, Q. "Investigation of new legal solutions and methods to combat financial corruption in banks," paper presented at the World Conference on Psychology and Educational Sciences, Law and Social Sciences at the Beginning of the Third Millennium (Shiraz), May 19, 2016.[In Persian]

Razavifard, B. Mousavi, S. N. "Criminal Liability in Cyberspace in Iranian Law", Criminal Law Research, 5, 16 (2016), 45-29. 10.22054/jclr.2016.6753[In Persian]

Shamloo, B. Hosseini, M. "Attribution of Criminal Liability to Legal Entities in Iranian Criminal Law and Imami Jurisprudence", Bi-Quarterly

Journal of Interdisciplinary Jurisprudence, 11, No. 1 (2016) 123-146.
10.30497/IRJ.2022.76398[In Persian]

Thesis and Dissertation

Isfahani, A, N. “Multiple Collaterals in Granting Bank Facilities”. Master’s Thesis, Tehran: Allameh Tabataba’i University, 2017. [In Persian]

Kian, V. “Bank Facility Guarantees”. Master’s thesis, Qom: Qom University, 2010. [In Persian]

Ranjbar, T, “The Penalty of Commercial Companies and Its Economic Consequences”, Master’s Thesis, Allameh Tabataba’i University, Faculty of Law, 2016. [In Persian]

Rezaei, J. “The Legal Personality of Organizations and Related Rulings, Considering the Fatwas of the Supreme Leader”, Master’s Thesis, Al-Mustafa Al-Alamiyah University, 2018. [In Persian]

Shirini, R. “Investigating the Criminal Liability of Legal Entities in the Islamic Penal Code 2013”. Master’s thesis, Qom: Qom University, 2014. [In Persian]

استناد به این مقاله: صفری، رویا، جوانمرد، بهروز و روح اللهی، محمد. (۱۴۰۴). امکان‌سنجی مسئولیت کیفری بانک‌ها در خصوص اعطای تسهیلات بدون اخذ تضمین مناسب. فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۱۴ (۵۳)، ۱-۳۶.
doi: 10.22054/jclr.2026.83944.2733

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.